

HUMANISTA MIKULÁŠ IŠTVÁNFI, JEHO DIELO A VÝZNAM PRE VÝSKUM UHORSKÝCH A ČESKÝCH DEJÍN

Pavol Miklovič

Otázka výskumu obdobia humanizmu a renesancie na území Slovenska a podobne aj Čiech je v novodobej historiografii do dnešných čias pomerne otvorenou a málo preskúmanou oblasťou. Základné kontúry tejto dejinnej epochy sú už dlhšie objasnené, avšak dalo by sa povedať, že niektoré aspekty ešte stále rezonujú ako neobjasnené a pre súčasnú historiografiu sa tak otvárajú široké obzory pre ich objasnenie, doplnenie či zrevidovanie a komparáciu doterajších poznatkov. K týmto aspektom sa pripája aj výskum súdobých historiografických diel, či už sa týkajú tej či onej doby, či sú považované za národnú alebo cudziu provenienciu. Takýmto dielom je aj dielo uhorského historiografa a kronikára Mikuláša Istvánfiho, ktoré by iste nemalo zostať nepovšimnuté tak zo strany slovenských, ako aj českých historikov.

Osobnosť tohto historiografa a kronikára v slovenských súborných bibliografických aj biografických slovníkových dielach abscentuje, čo je spôsobené zväčša tým, že z dnešného pohľadu je pokladaný za občana Uhorska maďarskej národnosti, a teda v dielach opisujúcich slovenské osobnosti sa nevyskytuje. Každopádne, v starších vydaniach bio-bibliografických diel ho bezpochyby nachádzame. Za všetky by sme spomenuli práce Szinneyiho,¹ Horániho² a aj prvý zväzok bibliografie maďarskej historickej literatúry z roku 1972.³ Istvánfiho životopis nachádzame aj v jeho samotnom diele, a to v dvoch vydaniach z roku 1758.⁴ Oba tieto životopisy, ktorých autor je nateraz neznámy, sú identické. Ako jeden z mála slovenských autorov uvádza heslo „Mikuláš Istvánfi“ Jozef Kuzmík vo svojom *Slovníku autorov slovenských a so*

¹ SZINNYEI, József: *Magyar írók élete és munkái*. In: <http://mek.oszk.hu/03600/03630> [cit. 28. 06. 2013] – heslo: Istvánfi István.

² HORÁNYI, Alexius: *Memoria Hungarorum et provincialium scriptis editis notorum...* Pars II. Viennae 1776.

³ STOLL, Béla – VARGA, Imre – KOVÁCS, Sándor: *A magyar irodalomtörténet bibliográfiája 1772-ig*. Budapest, 1972.

⁴ Ide o tieto dve vydania: ISTVÁNFIUS, Nicolaus: *Historia Regni Hungariae, post obitvm gloriosissimi Mathiae Corvini regis ... libris XXXIV*. Viennae, Pragae, Tergesti 1758; Týž: *Historia Regni Hungariae, post obitvm gloriosissimi Mathiae Corvini regis ... libris XXXIV*. Viennae 1758.

slovenskými vzťahmi za humanizmu.⁵ Podobne je tomu aj v českej historiografii, kde sa nám o Mikulášovi Ištvánfim doteraz nepodarilo získať nejakú relevantnú zmienku, takže aj z tohto pohľadu vychádza ako nedocenený a neznámy autor a jeho dielo zostáva nepovšimnuté a úplne nevyužitú. Jeho význam však dokumentujú aj výroky niektorých významných osobností historiografie, predovšetkým uhorskej či maďarskej. Alexius Horáni ho nazýva „slávnym hrdinom v občianskom i vo vojenskom živote a neporovnateľným historikom Uhorska.“⁶ Niektorí historici ho tiež prirovnávajú k rímskemu historiografovi Titovi Liviovi, a tak si vyslúžil tiež prívlastok „uhorský Lívius“.⁷ Každopádne v Mikulášovi Ištvánfim a jeho diele vidíme veľký potenciál, ktorý k histórii 16. storočia a obdobia krátko pred ním a po ňom má čo povedať.

Mikuláš Ištvánfi sa narodil v otcovskom kaštieli v okolí Pátkostolia v roku 1538. Jeho rodičmi boli Pavol Ištvánfi a Hedviga Gyulana. Po dobytí Pátkostolia Turkami musel spolu s rodičmi odísť do exilu a podľa všetkého sa zdržiavali na viacerých doteraz neznámych miestach.⁸ Ako deväťročný dieťa bol zverený do starostlivosti ostrihomského arcibiskupa Pavla Várdaja⁹ sídliaceho už v Bratislave, u ktorého pobudol dva roky,¹⁰ počas ktorých sa začal oboznamovať s prvými základmi vied.¹¹ Po smrti Pavla Várdaja v roku 1549 sa mladého Ištvánfiho ujal jágerský biskup Mikuláš Oláh.¹² Ten ho spolu so svojím synovcom Jurajom poslal na štúdiá do Talíe, konkrétne do Bologne

⁵ KUZMÍK, Jozef: *Slovník autorov slovenských a so slovenskými vzťahmi za humanizmu*. Zväzok 1–2. Martin 1976.

⁶ HORÁNYI, A.: c. d., s. 247.

⁷ ISTVÁNFY, Miklós: *Istvánffy Miklós Magyarok dolgairól írt históriája*. Tállyai Pál XVII. századi fordításában, I/1, I/2, I/3, s. a. rend. Benits Péter. Budapešť 2001, 2003, 2009 – zadné obálky; *Palatini Regni Hungariae bello, paceque clarissimi...* Tyrnaviae 1753, s. 154.

⁸ HORÁNYI, A.: c. d., s. 248.

⁹ Pavol Várdaj, ostrihomský arcibiskup, nastúpil na ostrihomský stolec v roku 1526, v roku 1543 po dobytí Ostrihomu Turkami bol nútený presídliť sa do Trnavy, resp. Bratislavy, kde pôsobil až do svojej smrti v roku 1549, srov. NOVÁK, Jozef: *Chronológia*. Bratislava 2004, s. 84.

¹⁰ HORÁNYI, A.: c. d., s. 248.

¹¹ KATONA, Stephanvs: *Historia critica regnum Hungariae stirpis Avstriacae*. Tomvlvs X. Ordine XXIX. Vacii 1793, s. 960.

¹² Mikuláš Oláh (1493–1568), jágerským biskupom sa stal v roku 1550, rezignoval na svoj úrad v roku 1553 a následne bol menovaný za ostrihomského arcibiskupa, vo funkcii ktorého pôsobil až do svojej smrti v roku 1568; NOVÁK, Jozef: *Chronológia*. Bratislava 2004, s. 78, 84; KUZMÍK, Jozef: *Slovník autorov slovenských a so slovenskými vzťahmi za humanizmu*. Zväzok 2 (ďalej iba *Slovník* 2). Martin 1976, s. 547–549.

a Padovy, kde sa podľa vzoru svojho učiteľa Jána Sambuca¹³ venoval predovšetkým štúdiu gréckych a latinských autorov,¹⁴ avšak vzdelával sa aj v iných jazykoch, okrem iného sa venoval tureckému jazyku, čo v neskorších dobách aj výborne využil.¹⁵ Po návrate z Itálie sa v roku 1562 vrátil na dvor Mikuláša Oláha, ale už nie do Jágru, keďže Mikuláš Oláh sa medzitým stal ostrihomským arcibiskupom s dočasným sídlom v Bratislave, pričom sídlom kapituly bola Trnava. Tu ako dvadsaťštyriročný mladík pôsobil ako sekretár samotného arcibiskupa. Balassius uvádza, že v tejto pozícii zotrval desať rokov, čo by znamenalo, že tu pôsobil aj po Oláhovej smrti v roku 1568, a teda slúžil aj Oláhovmu nástupcovi Antonovi Verančičovi.¹⁶ Pravdepodobnejšie je však tvrdenie Horániho, že Ištvánfi po smrti Mikuláša Oláha prebral post kráľovského sekretára po Jánovi Listiovi, ktorý upadol do ťažkej choroby.¹⁷ Jozef Kuzmík tiež uvádza tvrdenie, že Mikuláš Ištvánfi pôsobil na dvore Mikuláša Oláha až do jeho smrti, avšak ako rok Oláhovej smrti uvádza rok 1572, čo nezodpovedá pravde, keďže Mikuláš Oláh zomrel, ako už bolo spomenuté, v roku 1568.¹⁸ Niektorí autori zase tvrdia, že Mikuláš Ištvánfi prijal úrad v roku 1565, to by však znamenalo, že opustil úrad Mikuláša Oláha už pred jeho smrťou.¹⁹ Autori sa teda zhodujú iba v tom, že po pôsobení Mikuláša Ištvánfiho ako sekretára Mikuláša Oláha bol povolaný, aby pôsobil ako kráľovský sekretár. Stalo sa tak aj kvôli tomu, že pôvodný sekretár Maximiliána Ján Listius ťažko ochorel,²⁰ a keďže Ištvánfi už pôsobil ako sekretár arcibiskupa, mal najlepšie predpoklady ujať sa tohto úradu. Podľa všetkého tento post zastával až do zvolenia za zástupcu uhorského palatína v roku 1581, z čoho vyplýva aj fakt, že bol sekretárom nielen Maximiliána, ale i panovníka

¹³ Ján Sambucus (1531–1584), humanistický učenec a spisovateľ, historik, prírodovedec, filozof a hlavne filológ pôsobil v Bologni okolo roku 1555, kedy tam študoval aj Mikuláš Ištvánfi. KUZMÍK, J.: *Slovník* 2, s. 645–650; VANTUCH, A.: *Život a dielo renesančného učenca*. Bratislava 1975, s. 155.

¹⁴ HORÁNYI, A.: c. d., s. 249; KUZMÍK, Jozef: *Slovník autorov slovenských a so slovenskými vzťahmi za humanizmu*. Zväzok 1 (ďalej iba *Slovník* 1). Martin 1976, s. 317; CZVITTINGER, David: *Specimen Hungariae literatae, virorum eruditione clarorum natione Hungarorum, Dalmatarum, Croatarum, Slavorum, atque Transylvanorum*, ... Francofurti 1740, s. 188–189.

¹⁵ HORÁNYI, A.: c. d., s. 249; CZVITTINGER, D.: c. d., s. 189.

¹⁶ HORÁNYI, A.: c. d., s. 249–250; NOVÁK, J.: c. d., s. 84.

¹⁷ HORÁNYI, A.: c. d., s. 250.

¹⁸ KUZMÍK, J.: *Slovník* 1, s. 317; Jozef Kuzmík však pri hesle „Mikuláš Oláh“ už uvádza správny rok smrti tohto arcibiskupa. KUZMÍK, J.: *Slovník* 2, s. 548.

¹⁹ KATONA, S.: c. d., s. 960.

²⁰ Išlo o kráľovského sekretára Jána Listia, podľa Balassia trpel apostémou na ušiach a po jej prekonaní upadol do ťažkej choroby. HORÁNYI, A.: c. d., s. 250.

Rudolfa II.²¹ Rok, kedy sa Mikuláš Ištvánfi stal uhorským propalatínom, opäť nie je u historikov jednoznačný. Niektorí autori uvádzajú ako rok uvedenia do tejto funkcie rok 1581,²² iní zase uvádzajú rok 1582²³ a smrť Imricha Cobora datujú až do roku 1582.²⁴ Dávid Czvittinger dokonca uvádza rok 1587,²⁵ a následne sa tento dátum vyskytuje aj v samotnom vydaní Ištvanfiho diela z roku 1758, čo je pochopiteľné vzhľadom na to, že autor tohto životopisu vychádzal z Ištvanfiho životopisu uvedenom u Czvittingera. Tento rok je rovnako nesprávny. Ištvánfi túto udalosť opisuje v 25. kapitole svojej kroniky a uvádza, že bratislavský snem sa konal koncom roku 1581 (ohlásený bol na deň spomienky na sv. Martina, tj. 11. novembra) a na ňom bol zvolený zástupca palatína pre súdne veci za súhlasu všetkých prítomných, keďže Imrich Cobar, ktorý túto funkciu zastával dovtedy, zomrel.²⁶ Z uvedeného by sa tiež dalo usudzovať, že Ištvánfi bol síce do funkcie zvolený koncom roku 1581, no do úradu nastúpil až začiatkom ďalšieho roku. Ištvánfi v tejto funkcii zástupcu palatína pre súdne veci zotrval celých dvadsaťsedem rokov a po tejto službe sa až do svojej smrti utiahol do ústrania. Podľa Balassia Ištvánfi odišiel z verejnej služby dobrovoľne kvôli zvoleniu palatína Štefana Ilešháziho²⁷ na post palatína v roku 1608,²⁸ avšak Horáni mu oponuje tým, že podľa najvyššieho zákona stavy a rady Uhorského kráľovstva vyžadovali od palatína bezúhonnosť, ich oprávnené návrhy schvaľoval kráľ a Ilešházi mu bola táto hodnosť pridelená pre jeho mnohonásobné zásluhy pre kráľovstvo,²⁹ takže Ištvánfi nemal najmenší dôvod opustiť úrad kvôli zvoleniu Ilešháziho. Takisto nie je zhoda v tom, či po tomto odchode z postu propalatína bol ešte verejne činný,

²¹ Opäť Balassius udáva nepresný údaj. Uvádza totiž, že Ištvánfi bol sekretárom sedemnásť rokov, avšak pokiaľ by tento údaj bol presný, musel by v úrade zostať aj v dobe, kedy už bol uhorským propalatínom, respektíve by nemohol slúžiť u Mikuláša Oláha až do jeho smrti, čo nie je pravdepodobné. HORÁNYI, A.: c. d., s. 251.

²² KUZMÍK, J.: *Slovník I*, s. 317; HORÁNYI, A.: c. d., s. 251.

²³ KATONA, S.: c. d., s. 960; SZINNYEI, József: *Magyar írók élete és munkái*. In: <http://mek.oszk.hu/03600/03630> [cit. 28. 06. 2013] – heslo: Istvánfy István; *Palatini Regni Hungariae bello, paceque clarissimi...* Tyrnaviae 1753, s. 155.

²⁴ *Palatini Regni Hungariae bello, paceque clarissimi...* Tyrnaviae 1753, príloha *Catalogus Palatinorum Regni Hungariae*.

²⁵ CZVITTINGER, D.: c. d., s. 188.

²⁶ ISTHVFANFIUS, Nicolaus: *Regni Hungarici historia, post obitum gloriosissimi Mathiae Corvinis regis ... libris XXXIV* (ďalej iba *Regni Hungarici* 1724). Coloniae Agrippinae 1724, s. 341.

²⁷ HORÁNYI, A.: c. d., s. 251–252.

²⁸ *Palatini Regni Hungariae bello, paceque clarissimi...* Tyrnaviae 1753, príloha *Catalogus Palatinorum Regni Hungariae*.

²⁹ HORÁNYI, A.: c. d., s. 251–252.

resp. či zastával ešte nejaký, hoci aj čestný úrad. Balassius udáva, že po tomto odchode žil ako „súkromná osoba“, ³⁰ avšak Horáni opäť oponuje a uvádza, že až do svojej smrti zastával ešte úrad magistra kráľovských janitorov, tj. dverníkov. ³¹ V roku 1608 sa Mikuláš Ištvánfi rozhodol spolu s Benediktom Turócim zúčastniť sa na korunovácii kráľa Mateja, ktorá sa konala v Bratislave. Avšak po ceste niekde pri dunajskom brehu ho idúc na koni ranila mŕtvica, ktorá mu ochromila pravú časť tela. ³² Podľa Františka Kaziho k tomu prispela aj politická situácia, hlavne však obava pred návratom Štefana Iľesháziho do politického života. Súd spadajúci pod jurisdikciu Mikuláša Ištvánfiho ho totiž zbavil majetkov pre podozrenie z poburovania proti kráľovskému veľičenstvu, a preto Štefan Iľesházi utiekol do Poľska. ³³ Po týchto udalostiach Mikuláš Ištvánfi žil ešte sedem rokov, stiahol sa z verejného života, a hoci sa sčasti zotavil, ³⁴ predsa ho stále trápili následky mŕtvice až do jeho smrti v roku 1615. ³⁵ Zomrel vo veku 77 rokov a pochovaný je vo Vinici vo Varaždínskej stolici spolu so svojou manželkou Alžbetou.

Jeho manželka Alžbeta pochádzala zo starobylého šľachtického rodu Botovcov, bola dcérou uhorského šľachtica Ondreja Bota. ³⁶ Podľa epitafu na ich hrobe, ktorý dal spraviť ešte samotný Mikuláš Ištvánfi, boli spolu 25 rokov, až do manželkinej smrti v roku 1597. ³⁷ Mali spolu syna Pavla, avšak ten ako štvorročný zomrel a podľa všetkého bol pochovaný v kostole v obci Dolný Bar pri Dunajskej Strede. Túto informáciu uvádza Horáni ³⁸ a uvádza sa aj v druhej časti Stemmatografie, ³⁹ avšak doposiaľ táto správa nebola ani vyvrá-

³⁰ Tamže, s. 252.

³¹ Tamže. *I. Regni Hungariae et partium eidem annexarum statuum et ordinum seu nobilium familiarum stemmatographia intersertis accessorie notationibus de antiquis populis Hungariae oras incolentibus*. Pars II. Posonii 1798, s. 203.

³² ISTVANFI, Nicolavs: *Historiarvm de rebvs Vngaricis libri XXXIV*. Coloniae Agrippinae 1622, s. 850; *Palatini Regni Hungariae bello, paceque clarissimi...* Tyrnaviae 1753, s. 155.

³³ HORÁNYI, A.: c. d., s. 262–263; KUZMÍK, J.: *Slovník* I, s. 315.

³⁴ Podľa Balassia sa Ištvánfi zotavil iba čiastočne, avšak podľa Horániho sa Ištvánfi vyliečil úplne. Srov. HORÁNYI, A.: c. d., s. 263.

³⁵ V Stemmatografii sa uvádza, že Ištvánfi zomrel až v roku 1517, čo je chybná informácia. Srov. *I. Regni Hungariae et partium eidem annexarum statuum et ordinum seu nobilium familiarum stemmatographia intersertis accessorie notationibus de antiquis populis Hungariae oras incolentibus*. Pars II. Posonii 1798, s. 203.

³⁶ Tamže.

³⁷ HORÁNYI, A.: c. d., s. 264.

³⁸ Tamže, s. 252.

³⁹ *I. Regni Hungariae et partium eidem annexarum statuum et ordinum seu nobilium familiarum stemmatographia intersertis accessorie notationibus de antiquis populis Hungariae oras incolentibus*. Pars II. Posonii 1798, s. 203.

tená, ani potvrdená. Horáni tiež zamietajú tvrdenie Balassia, že Ištvánfi mal aj ďalších potomkov,⁴⁰ hoci v Stemmatografii sú uvedené aj jeho tri dcéry, spolu s menami ich manželov.⁴¹

Mikuláš Ištvánfi sa vo svojej funkcii vyznamenal viacerými diplomatickými úspechmi. Zúčastnil sa napríklad delegácie do Poľska, ktorej cieľom bolo oslobodenie arcivojvodu Maximiliána z poľského zajatia na začiatku roku 1587.⁴² V roku 1598 sa zúčastnil aj mimoriadne nebezpečnej delegácie do Transylvánie k Žigmundovi Bátorimu, kde kulminovali boje s Turkami. Tejto delegácii sa pôvodne nemal zúčastniť, ale vzhľadom na to, že František Nádašdy ochorel, bol na jeho miesto vybraný práve Mikuláš Ištvánfi.⁴³ V Transylvánii pôsobil ako komisár pre správu Transylvánie, ktorého poveril samotný cisár Rudolf II., a tiež viedol mierové rokovania s Turkami, pričom podľa svedectva mnohých bol v tejto úlohe veľmi obratný, rozvážny a predvídavý.⁴⁴ Azda jeho najvýznamnejším poverením však bola účasť na delegácii ohľadom vyjednávania mierových podmienok, ktorá napokon viedla k úspešnému koncu a podpísaniu mierovej zmluvy v žitavskej tóni v septembri roku 1606. Podpísal ju aj sám Ištvánfi.⁴⁵ Tieto výpravy si nutne vyžadovali nielen silu ducha, ale neraz aj určitý stupeň telesnej zdatnosti, ktorá Mikulášovi Ištvánfimu podľa všetkého nechýbala, keďže je o ňom známe, že už ako mladík sa cvičil v bojových umeniach na hrade Sigeth, a ako uvádza aj Czvittinger, aj vo vysokom veku nechcel chýbať na žiadnej významnejšej výprave. Rovnako sa tiež uvádza, že jeho vzormi v tomto umení boli Mikuláš Pálfi, František Nádašdy či Juraj Zrinský.⁴⁶

Mikuláš Ištvánfi sa počas svojho života, hlavne v staršom veku, venoval aj písaniu. Písal básne, ktoré vyšli pod súborným názvom v básnickej zbierke *Carmina*, táto však nezanechala významnejšiu stopu v humanistickej poézii Uhorska. To sa však nedá povedať o jeho diele, ktoré sa natrvalo zapísalo do dejín uhorskej historiografie, v ktorom opisuje dejiny od smrti kráľa Ma-

⁴⁰ HORÁNYI, A.: c. d., s. 252.

⁴¹ Stemmatografia uvádza mená jeho dcér: Eva – manželka Jána Draškoviča, Uršula – manželka Jána Lepčeiho a Katarína – manželka Juraja Kegleviča. Uvádza sa aj meno jeho vnučky Alžbety – vydatej za baróna Malakociho. I. *Regni Hungariae et partium eidem annexarum statuum et ordinum seu nobilium familiarum stemmatographia intersertis accessorie notationibus de antiquis populis Hungariae oras incolentibus*. Pars II. Posonii 1798, s. 203.

⁴² ISTHVANFFIUS, N.: *Regni Hungarici 1724*, s. 351–352; *Palatini Regni Hungariae bello, paceque clarissimi...* Tyrnaviae 1753, s. 155.

⁴³ Tamže, s. 439.

⁴⁴ CZVITTINGER, D.: c. d., s. 189.

⁴⁵ KUZMÍK, J.: *Slovník 1*, s. 317; ISTHVANFFIUS, N.: *Regni Hungarici 1724*, s. 516.

⁴⁶ CZVITTINGER, D.: c. d., s. 189.

teja Korvína prakticky až po koniec tzv. pätnásťročnej vojny v roku 1606.⁴⁷ Ištvánfi mal ambíciu pokračovať v písaní dejín, avšak pre spomínanú chorobu, ktorá ho postihla, nemohol v tejto svojej činnosti ďalej pokračovať. Zanechal aspoň veľmi krátky náčrt ďalších štyroch kníh, ktoré mu už nebolo dopriaťe dopísať. Celú svoju knihu rozdelil do tridsiatich štyroch kníh, pričom postupoval podľa vzoru svojich predchodcov chronologicky, preto by sa Ištvánfiho dejiny dali nazvať i kronikou. Knihy číslo XXXV–XXXVIII tvoria iba spomínané krátke náčrty, ktoré Mikuláš Ištvánfi už nedokončil. Balassius uvádza, že Ištvánfi sa podujal napísať dejiny až v neskoršom veku, a to nie pre nejakú ctižiadosť či z osobných zisťných pohnútok, ale z lásky k vlasti.⁴⁸ Na napísanie takéhoto diela mal nepochybne dobré predpoklady, či už to bolo jeho štúdium v mladosti, alebo to, že ako osoba zastávajúca pomerne vysoké štátne funkcie dostával sa priamo k informáciám, ktoré neskôr použil a opísal vo svojom diele. V mladosti a aj v zrelom veku si Ištvánfi robil poznámky s rôznymi informáciami, ktoré neskôr použil vo svojom diele.⁴⁹ Podporovateľmi myšlienky, aby sa na základe zozbieraných poznámok podujal napísať dejiny, boli jágerský a neskôr kaločský arcibiskup Štefan Suhai a ostrihomský arcibiskup Peter Pázmaň,⁵⁰ ale v tejto činnosti ho podporovali aj jeho blízky priateľ.⁵¹ Peter Pázmaň ho v liste z roku 1605 povzbudzuje a dáva mu za príklad francúzskeho diplomata a spisovateľa Philippa de Commines, ktorý opisuje veci, ktoré vidí, ktorých sa zúčastňuje, ktoré mal na starosti a ktoré aj sám prežil.⁵² Petrovi Pázmaňovi, iste aj pre jeho zásluhy na tomto diele, keďže sa snažil Ištvánfiho usmerňovať v jeho písaní, venoval v testamente celé svoje dielo.⁵³ Ištvánfiho dielo by sme mohli považovať za autentické, pretože v ňom podáva svoje pohľady na udalosti, ktorých sám bol súčasťou a o ktorých mal spoľahlivé informácie. Tým má pre nás toto dielo veľký význam a je svedectvom svojej doby tak po stránke historickej, ako aj z jazykového hľadiska. Zároveň dielo vykazuje všetky známky humanizmu, takže je pre nás cenným prameňom aj po stránke umeleckej či filozofickej, a stáva do určitej miery aj

⁴⁷ Názvy jednotlivých vydaní sú rôzne. Prvé vydanie vyšlo pod názvom *Historiarvm de rebvs Vn-garicis libri XXXIV* (1622), nasleduje druhé a tretie vydanie s titulom *Regni Hungarici historia, post obitum gloriossimi Mathiae Corvini regis ... libris XXXIV* (1685 a 1724), štvrté a piate vydanie s názvom *Historia Regni Hungariae, post obitvm gloriossimi Mathiae Corvini regis ... libris XXXIV* (obe vydané v roku 1758).

⁴⁸ HORÁNYI, A.: c. d., s. 255–258.

⁴⁹ Tamže, s. 255.

⁵⁰ Tamže; PÁZMÁNY, Peter: *Epistolae collectae*. Tomus I. Budapestini 1910, s. 8–10.

⁵¹ CZVITTINGER, D.: c. d., s. 189–190.

⁵² PÁZMÁNY, P.: c. d., s. 9.

⁵³ HORÁNYI, A.: c. d., s. 261.

svedkom svojej doby z pohľadu súdobého myslenia a historiografických postupov a zákonitostí. Vonkoncom to nie je iba preto, že svoje dielo nezačína pôvodom sveta, ale nadväzuje na dielo predošlého humanistu Bonfiniho, ale aj preto, že v jeho diele nachádzame informácie o pomerne veľkom počte osobností, ktoré tvorili dejiny danej doby, že si všíma jednotlivcov ako osobnosti, ktoré svojou činnosťou ovplyvňujú svet a podieľajú sa svojou mierou na vytváraní dejín, čím dokonale napĺňa koncepciu humanizmu.

Všetky vydania Ištvánfiho diela vyšli až po jeho smrti. Ako už bolo spomenuté, celé dielo venoval kardinálovi Petrovi Pázmaňovi a takmer všetky vydania majú toto venovanie uverejnené na prvých stranách knihy.

Prvé vydanie vyšlo v Kolíne nad Rýnom v roku 1622, teda sedem rokov po Ištvánfiho smrti. Vydal ho Anton Hierat, ktorý sám v tom istom roku napísal podľa prania autora venovanie Petrovi Pázmaňovi. Opisuje v ňom tiež Ištvánfiho život, z ktorého neskôr čerpali ostatní Ištvánfiho životopisci,⁵⁴ a pravdepodobne ide o jeho prvý tlačou vydaný životopis. Toto venovanie sa nachádza hneď za titulným listom. Za venovaním nasleduje obsah diela, pričom sa v ňom rovnako, ako aj v mladších vydaniach, uvádza iba číslo knihy a opisované roky. Celý spis je vytlačený na 852 stranách a k dielu je pripojený aj 31 stranový vecný register. Na Slovensku sa nachádza niekoľko exemplárov v depozitoch niekoľkých historických knižníc.⁵⁵

Dielo Mikuláša Ištvánfiho sa nám podarilo lokalizovať tiež v štyroch reedíciách. Ide o vydanie z roku 1685 vydané v Kolíne nad Rýnom pochádzajúce z dielne Jána Viliama Friessa,⁵⁶ nasleduje Rommerskirchenove vydanie v Kolíne nad Rýnom z roku 1724,⁵⁷ po ňom zase vydanie Jána Tomáša Tratt-

⁵⁴ Identické časti nachádzame napr. u Czvittingera. CZVITTINGER, D.: *c. d.*, s. 188–191.

⁵⁵ Doposiaľ sa nám podarilo lokalizovať dva exempláre v depozitoch Slovenskej národnej knižnice v Martine, jeden exemplár v Lyceálnej knižnici v Bratislave a v Národnej knižnici ČR v Prahe.

⁵⁶ Toto vydanie začína citátom sv. Gregora Naziánskeho z Listu Nicobulovi týkajúcim sa histórie. Po ňom je uvedený predhovor, v ktorom sa spomína Ištvánfiho význam, život a dielo, ako aj to, že Mikuláš Ištvánfi venoval dielo Petrovi Pázmaňovi. Nasleduje obsah diela, spracovaný tým istým spôsobom, ako v predchádzajúcom vydaní. Samotné dielo je vytlačené na 552 stranách a nasleduje za ním vecný register. Vo väzbe sa nachádza aj tlač s názvom „Vienna Austriae a Turcis barbare oppugnata“. Podľa všetkého ide o dielo Jána Jakuba Kettelera. Najmenej jeden exemplár sa nachádza v depozitoch Slovenskej národnej knižnice v Martine, dva exempláre v Štátnej vedeckej knižnici v Banskej Bystrici, dva exempláre v Lyceálnej knižnici v Bratislave, v Národnej knižnici ČR v Prahe, v Moravské zemské knižnici v Brne a v Knižnici Akadémie vied ČR v Prahe.

⁵⁷ Na začiatku tohto vydania je uvedený venovanie Petrovi Pázmaňovi v okrasnom barokovom štýle, napísané Henrichom Rommerskirchenom v roku 1724. Za ním nasleduje predhovor čitateľovi, pričom ide o ten istý predhovor, ktorý bol vydaný v predošlom vydaní z roku 1685. Po obsahu nachádzajúcom sa po predhovore je uverejnený zvyčajný obsah diela, za ním je

nera vo Viedenskej dielni z roku 1758,⁵⁸ a napokon je to vydanie rovnakého vydavateľa vydané v tom istom roku, avšak v tomto prípade je miesto vydania uvedené Viedeň, Praha a Terst.⁵⁹

Všetky vydania sú po obsahovej stránke totožné, odchýlky sme doposiaľ zistili iba v jazykovej, resp. transkripčnej alebo typografickej rovine. Ide hlavne o písanie niektorých litier, ich uvádzanie v rôznych prepisoch, rozdielnu transkripciu mien, pričom sa jedná o výhradne formálnu stránku nezasahujúcu obsahový význam týchto slov, resp. zamieňanie daných osôb či zemepisných miest.⁶⁰ Ďalšou rovinou je používanie skratiek, resp. skratkového systému používaných v tlačiach – v jednotlivých vydaniach sa vyskytuje rozličné písanie rovnakých slov, niekde je použité písanie slov v rozpisanej podobe, niekde za pomoci typografickej skratky – ide hlavne o písanie predpôn alebo prípony *-que*, resp. reduplikovaných litier v slove. Rozdielne sú aj marginálne poznámky, pričom v jednotlivých vydaniach sa stretáme sčasti s rovnakými poznámkami, ale takmer v každom vydaní sú pridané aj vlastné marginálne poznámky, čo naznačuje, že každé vydanie prešlo svojou korektúrou, ktorá sa s najväčšou pravdepodobnosťou diala iba vo formálnej rovine, keďže po obsahovej stránke sme v jednotlivých vydaniach nezaznamenali žiadne odchýlky. Z typografického hľadiska sa stretávame s dvojakým vsadeným textu na stranu – t.j. s rozdelením textu do jedného, resp. dvoch stĺp-

zoznam uhorských kráľov od Štefana I. po Karola III. a následne je vytlačená štruktúra arcibiskupstiev a stoličného systému v Uhorsku. Toto tretie vydanie je špecifické aj tým, že po samotnom Ištvánfiho diele kronika kontinuálne pokračuje až po podpísanie mieru s Turkami v Požarevací v roku 1718. Pokračovanie napísal, ako je uvedené na titulnom liste, Ján Jakub Ketteler. Dielo má 668 strán, pričom „Ištvánfiho časť“ končí stranou 523. Na konci knihy sa nachádza vecný register. Jeden exemplár knihy je uložený v Slovenskej národnej knižnici v Martine, jeden v Lyceálnej knižnici v Bratislave a v Národnej knižnici ČR v Prahe.

⁵⁸ Štvrté vydanie bolo venované Márii Terézii, venovanie napísal František Esterházi, avšak hneď za ním sa nachádza venovanie aj Petrovi Pázmaňovi – ide o prepísané venovanie Antona Hierata, ktoré bolo vypublikované v prvom vydaní z roku 1622. Za ním nasleduje samostatný životopis Mikuláša Ištvánfiho. Je to ten istý Ištvánfiho životopis, ktorý sa nachádza aj v prvej časti Czvittingerovho diela. Po ňom je uvedený obsah diela a samotné Ištvánfiho dielo, ktoré má v tomto prípade 524 strán a za ním nasleduje vecný register. Toto vydanie sa nám doposiaľ podarilo lokalizovať iba v depozitoch Slovenskej národnej knižnice v Martine.

⁵⁹ Piate vydanie je podobné štvrtému. Ako miesto vydania je uvedená Viedeň, Praha a Terst. Vydavateľom bol rovnako Ján Tomáš Trattner. Okrem venovania vydania Márii Terézii obsahuje rovnaké predkapitoly ako štvrté vydanie. Identická je aj tlač samotného diela a vecného registra. Exemplár sa nachádza v zbierkach Slovenskej národnej knižnice v Martine a v Lyceálnej knižnici v Bratislave.

⁶⁰ Napr. mutácie mena Petrus Hussarus, Husarius i Hussarius či Fridericus Merisburgus, Merisurgus, Merispurgus.

coch, avšak opäť ide iba o formálne rozdelenie textu, ktoré vôbec nepoznačilo obsah diela.

Ako sme spomenuli vyššie, Ištvánfiho dielo by sme mohli považovať do veľkej miery za autentické, keďže v ňom podáva svoje pohľady na udalosti, ktorých bol sám súčasťou, a o ktorých mal spoľahlivé informácie, čím má pre nás jeho dielo aj v súčasnosti veľký význam a je svedectvom svojej doby tak po stránke historickej, ako aj filologickej. V tomto kontexte by sme mohli Ištvánfiho dielo z hľadiska autenticity rozdeliť do dvoch základných rovín. Prvú rovinu tvoria state, pri ktorých Mikuláš Ištvánfi čerpal z dobových prameňov, resp. „z externých zdrojov“, akými boli jeho predchodcovia kronikári a historiografi, alebo sa k nemu tieto informácie dostali inými cestami, ako napr. stykom so súčasníkmi opisovaných udalostí a podobne. Do tejto roviny patria približne tri štvrtiny Ištvánfiho diela. Druhou rovinou je „Ištvánfiho doba“, tj. doba, v ktorej Mikuláš Ištvánfi zastával svoj úrad najskôr v cirkevnom, neskôr aj v štátnom aparáte, a teda sa relevantným spôsobom mohol dostať k informáciám, alebo sa opisovaných udalostí mohol sám zúčastniť, alebo byť priamo ich aktérom či spoluaktérom. To sa odzrkadľuje aj v množstve a konkrétnosti jednotlivých opisovaných udalostí a podaných informácií. Kým zo začiatku čitateľom ponúka pomerne známe a všeobecné témy, v spomínanej poslednej štvrtine diela Mikuláš Ištvánfi zachádza oveľa hlbšie a jeho informácie sú oveľa podrobnejšie. Samozrejme, autor sa snaží byť čo najobjektívnejším podľa humanistickej zásady opisovania udalosti „sine ira et studio“, napriek tomu istá zainteresovanosť je tu citelná hlavne pri opisoch konfliktných a pre Uhorsko nie príliš priaznivých udalostí, pri ktorých je napriek všetkému cítiť angažovanie sa pre kráľovskú stranu a svoju krajinu. V žiadnom prípade sa však nedá o tomto diele hovoriť ako o jednostrannom diele či „óde“ na nejakú stranu, osobu alebo krajinu. Autor podáva informácie, o ktorých sám dobre vedel, alebo mal o nich, zdá sa, dobré informácie. V tejto súvislosti treba zdôrazniť, že ho zaujímali skôr dejiny venujúce sa takmer výlučne témam politickým či vojenským. Ostatné state sa v diele nachádzajú prevažne v spomínanom kontexte a tvoria skôr marginálnu časť Ištvánfiho kronikárskeho záujmu. Napriek tomu má toto dielo vo výskume dejín stredoeurópskeho priestoru svoj význam a miesto a súčasná historiografia z neho nepochybne môže načerpať pomerne veľa relevantných informácií pre osvetlenie diania v tejto lokalite.

Pokiaľ sa zameriame na výskum českých dejín v kontexte opisovaného diela, zistíme, že hoci sa autor venuje hlavne Uhorským dejinám, zaznamenáva i niekoľko poznámok k vývoju Českého kráľovstva. Tieto poznatky by sme mohli rozdeliť do niekoľkých skupín.

V prvom rade ide o poznámky venujúce sa primárne dejinám Českého kráľovstva v užšom či širšom kontexte vzťahujúcom sa na Uhorsko v danej dobe. Istvánfi vo svojej kronike spomína napríklad korunováciu Ľudovíta Jagelovského za uhorského a následne aj českého kráľa, ale v tomto opise je pomerne stručný a uvádza len, že korunovácia prebehla podobne ako v Uhorsku. Podrobnejší je už pri zmienke o pražskom boji medzi Čechmi a Uhrami, ktorý opisuje následne po korunováci a ktorý je tak v uhorskej, ako aj českej historiografii relatívne málo známy.⁶¹ Mikuláš Istvánfi v neskoršej časti spomína aj udalosti a okolnosti korunovácie Ľudovítovej manželky Márie Habsburskej, ktorá sa uskutočnila v roku 1522 na základe sobášnych zmlúv medzi Habsburgovcami a Jagelovcami.⁶² Istvánfi sa zmieňuje aj o stavovskom odboji proti Ferdinandovi v roku 1547, o jeho potlačení a následnom potrestaní obyvateľov Prahy.⁶³ Do tohto okruhu by sme mohli zahrnúť aj zvolenie Maximiliána Habsburského za českého kráľa v roku 1549, o ktorom Istvánfi hovorí iba veľmi stručne,⁶⁴ pričom o schválenej korunováci na Pražskom sneme píše v neskoršej časti.⁶⁵ Ďalej sa venuje smrti Ferdinanda Habsburského v lete roku 1564 a preneseniu jeho ostatkov do Prahy, kde sú uložené dodnes.⁶⁶ Napokon kronikár v krátkosti opisuje aj vpád Turkov na Moravu v roku 1605, kde ohňom a mečom plienili všetko, čo im prišlo do cesty.⁶⁷ Pri týchto zmienkach je potrebné podotknúť, že Istvánfi ich takmer všetky spomína v rámci vývoja Uhorského kráľovstva, avšak v interakcii s Českým kráľovstvom, takže i tu nachádzame niekoľko cenných informácií, ktoré dokážu aspoň do malej miery ozrejmiť dejinný vývoj danej doby i z českého hľadiska.

V druhom rade ide o skupinu poznámok vzťahujúcich sa na osobnosti Uhorska, ktoré dlhšiu či kratšiu dobu pôsobili na území Českého kráľovstva, alebo sem prišli poverení nejakou úlohou. Spravidla sa jednalo hlavne o vyslancov k českému, a väčšinou zároveň aj uhorskému kráľovi. Istvánfi spomína napríklad posolstvo vacovského biskupa Ladislava Salana ku kráľovi Vladislavovi Jagelovskému ohľadne schválenia článkov peštianskeho snemu,

⁶¹ ISTVÁNFI, Nicolavs: *Historiarvm de rebvs Vngaricis libri XXXIV*. Coloniae Agrippinae 1622, s. 58. Tieto udalosti čerpal pravdepodobne z diela Antonia Bonfiniho a Cuspiniana a popisuje ich napr. aj Matej Bel vo svojom diele, v časti venujúcej sa Bratislavskej stolici.

⁶² Tamže, s. 101–102.

⁶³ Tamže, s. 282.

⁶⁴ Tamže, s. 291.

⁶⁵ Tamže, s. 395.

⁶⁶ Tamže, s. 459.

⁶⁷ Tamže, s. 827.

na ktorom sa okrem iného volil aj uhorský palatín.⁶⁸ Niektorí vojvodcovia sa utiekali ku kráľovskému dvoru po ich neúspešných bojoch v Uhorsku, kde hľadali pomoc u kráľa. Tak to bolo napríklad v prípade Bequessia v roku 1573⁶⁹ alebo Michala Marotia v roku 1600.⁷⁰ Tieto poznámky majú zväčša len informatívny charakter, autor o nich referuje, no dalo by sa povedať, že sú kladené mimo centrum jeho záujmu.

Napokon ide i poznámky, ktoré sa venujú Čechom pôsobiacim v Uhorsku, či už ide o jednotlivcov alebo skupiny. Ištvánfi píše, že český kancelár Adam z Hradce bol napadnutý vracajúc sa späť do svojej vlasti na uhorskom území, kde prišiel o voz a o všetko, čo malo nesmiernu cenu.⁷¹ Vojenské české a moravské jednotky spomína Ištvánfi okrem iného aj v lokalitách pri Jágri a Stoličnom Belehrade, kde pôsobili pod vedením Juraja Marchina a už spomínaného Adama z Hradce.⁷² Ďalej sa uvádzajú viaceré boje proti Turkom na území Uhorska, na ktorých participovali aj české oddiely, pričom neraz boli porazené, zahnané a nie zriedka sa stávalo, že v týchto bojoch prišli ich členovia aj o život.⁷³ V Ištvánfiho kronike sa spomína napríklad istý Hodicius ako veliteľ jazdy s prídomkom Moravus,⁷⁴ Krištof Popel z Lobkovic zase ako „praefectus aerarii Bohemici“,⁷⁵ ako aj Ladislav a Adam Popel z Lobkovic, pričom Adam je uvedený ako „clarus in Bohemia vir“ a Ladislavov syn.⁷⁶ Karol Tetour z Tetova sa v kronike zasa charakterizuje ako veliteľ moravskej jazdy⁷⁷ a doposiaľ neidentifikovateľná osobnosť Quinsquius je spomínaný ako veliteľ českej jazdy.⁷⁸

Na záver by sa dalo konštatovať, že Mikuláš Ištvánfi sa vo svojej kronike neobmedzuje iba na vývoj Uhorska izolovaného od ostatných krajín, ale snaží sa v nej podať obraz o Uhorsku v širších súvislostiach, čím sa jeho dielo stáva osožným nielen pre uhorskú historiografiu, ale mnohokrát aj pre historiografie okolitých krajín.

⁶⁸ Tamže, s. 85.

⁶⁹ Tamže, s. 534–535.

⁷⁰ Tamže, s. 755–756.

⁷¹ Tamže, s. 113.

⁷² Tamže, s. 132.

⁷³ Tamže, s. 216 a 234.

⁷⁴ Tamže, s. 765.

⁷⁵ Tamže, s. 574.

⁷⁶ Tamže, s. 170, 596, 780.

⁷⁷ Tamže, s. 700.

⁷⁸ Tamže, s. 662.

RÉSUMÉ

HUMANISTA MIKULÁŠ IŠTVÁNFI, JEHO DIELO A VÝZNAM PRE VÝSKUM UHORSKÝCH A ČESKÝCH DEJÍN

Mikuláš Ištvánfi bol významnou osobnosťou Uhorska pôsobiacou v druhej polovici šesnásteho a v prvých rokoch sedemnásteho storočia. Počas svojho života zastával niekoľko významných funkcií, z ktorých za najvýznamnejšiu sa dá pokladať úrad uhorského propalatína, v rámci ktorého sa aktívne zúčastnil niekoľkých významných poslaní. Na sklonku života sa podujal napísať kroniku Uhorských dejín, v ktorej opisuje udalosti rokov 1490–1606, v ktorej čerpal jednak z prác svojich predchodcov, alebo sa opieral aj o svoje vlastné skúsenosti či poznatky. Z pohľadu jeho postavenia je veľký predpoklad, že opisované udalosti sú v značnej miere autentické a pomerne dôveryhodné. Vo svojej práci sa venuje hlavne celouhorskej problematike nevynímajúc aj udalosti z okolitých krajín, ktoré s náplňou diela viac či menej súvisia – ide o udalosti spadajúce predovšetkým do poľského, nemeckého či českého prostredia.

SUMMARY

A HUMANIST MIKULÁŠ IŠTVÁNFI, HIS WORK AND IMPORTANCE FOR THE RESEARCH OF HUNGARIAN AND CZECH HISTORY

Mikuláš Ištvánfi was an outstanding personality in Hungary in the second half of the 16th century and first decades of the 17th century. He held several important functions during his life; one of the most significant could be the post of the vice-palatine because of which he actively participated few important missions. In his declining years, he decided to write a chronicle of Hungarian history, in which he described events in 1490–1606 and drew upon the pieces of work of his predecessors or his own experience and pieces of knowledge. Considering his position, it may be supposed that depicted events are authentic to a certain extent and quite reliable. In his work he is primarily focused on Hungarian questions but also aimed at problems of neighbouring countries that have been connected with his homeland in some way; Polish, German or Czech surrounding have been a matter of concern.

Key words:

Mikuláš Ištvánfi, Hungary in the 16th century, Hungarian historiography, humanistic historiography

Translated by Mgr. Hana Ferencová

Mgr. Pavol Miklovič
Katedra histórie
Filozofická fakulta
Katolícka univerzita v Ružomberku
Hrabovská cesta 1
034 01 Ružomberok